

บทที่ 3

ประวัติและผลงานของ ศาสตราจารย์ ดร. สároช บัศวรี

ประวัติศาสตราจารย์ ดร. สároช บัศวรี

การเสนอเนื้อหาเกี่ยวกับประวัติและผลงานของศาสตราจารย์ ดร. สároช บัศวรี ของงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยจะอ้างหลักฐานจากหนังสือ "ศาสตราจารย์ ดร. สároช บัศวรี ปรารชญ์ผู้ทรงศิลป์" ซึ่งจัดพิมพ์ขึ้นเนื่องในโอกาสที่ท่านมีอายุครบ 6 รอบ พ.ศ. 2531 เป็นหลัก

การนำเสนอแบ่งออกเป็น 4 ตอน คือ

ตอนที่ 1 ประวัติศาสตราจารย์ ดร. สároช บัศวรี กล่าวถึงประวัติส่วนตัวของท่านตั้งแต่เยาว์วัยจนกระทั่งได้รับการศึกษา

ตอนที่ 2 ประวัติการศึกษาของศาสตราจารย์ ดร. สároช บัศวรี กล่าวถึงชีวิตในการศึกษาตั้งแต่ระดับประถมศึกษาจนถึงระดับอุดมศึกษาตลอดจนได้รับการศึกษาจากต่างประเทศ

ตอนที่ 3 ตำแหน่งหน้าที่การงาน และ งานที่สำคัญ กล่าวถึงหน้าที่การงานทั้งที่เป็นงานในหน้าที่และงานอื่นๆ

ตอนที่ 4 ผลงานของศาสตราจารย์ ดร. สároช บัศวรี กล่าวถึงผลงานของท่านที่สามารถรวบรวมได้

การที่ผู้วิจัยต้องอ้างหนังสือเล่มนี้เป็นหลัก เนื่องจาก

1. หนังสือเล่มนี้เป็นหนังสือที่ศาสตราจารย์ ดร. สároช บัศวรี แนะนำให้ศึกษาค้นคว้า เนื่องจากการนำเสนองานวิจัยในบทนี้นั้นเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับประวัติส่วนตัวของท่าน อันดับแรกผู้วิจัยมีความประสงค์จะขอสัมภาษณ์เพื่อให้ได้ข้อมูลจากท่านเอง

แต่เมื่อได้ติดต่อของสัมภาษณ์ ท่านแนะนำให้ศึกษาข้อมูลได้จากหนังสือเล่มนี้พร้อมทั้งยืนยันว่าเป็นข้อมูลที่ได้รับจากท่านโดยตรงและมีรายละเอียดตลอดจนหลักฐานต่างๆถูกต้อง

2. เมื่อผู้วิจัยได้ทำการศึกษาหนังสือเล่มนี้แล้วปรากฏว่า ข้อมูลต่างๆที่น่าสนใจตรงกันกับวัตถุประสงค์ของงานวิจัยนี้ และหลักฐานต่างๆที่น่าสนใจน่าเชื่อถือ เพราะเป็นหลักฐานที่ได้รับการอนุเคราะห์จากศาสตราจารย์ ดร. สำโรช บัวศรี ดังที่ท่านกล่าวในคำปรารภว่า

ศิษย์เก่าวิทยาลัยวิชาการศึกษา (ซึ่งบัดนี้คือมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ) หลายคนได้มาเยี่ยมผมและแสดงความประสงค์ว่าอยากจะได้ทำหนังสือสักเล่มหนึ่ง เกี่ยวกับชีวิตประวัติของผม เป็นต้นว่า ชีวิตตอนเป็นเด็กจนถึงบัดนี้ การเล่าเรียน การทำงาน และผลงานทางวิชาการบางประการของผม ... เมื่อผมพิจารณาแล้วก็เห็นว่าศิษย์เก่าเหล่านี้ มีน้ำใจดี ตั้งใจประกอบความดีอันเป็นกุศลที่น่าสรรเสริญ จึงได้อนุมัติ

และจากถ้อยแถลงของบรรณาธิการที่กล่าวว่า

ในส่วนของการค้นคว้าเอกสารต่างๆเพื่อประกอบคำบรรยาย โดยเฉพาะตอนที่ 1 และตอนที่ 2 "ครึ่งเขาวัววัย-ฝึกไฟเรียน" นั้น มีเอกสารบางฉบับมีอายุมากกว่าท่านอาจารย์ในขณะนี้ บางฉบับมีอายุไม่ต่ำกว่า 5 ทศวรรษ เอกสารบางแผ่นกระดาษเหลืองกรอบควยกาลเวลาเพียงแต่ถูกมือสัมผัสก็แทบจะหลุดคิดมีมาเสียแล้ว²

ด้วยเหตุผลดังกล่าว หนังสือเรื่อง "ศาสตราจารย์ ดร. สำโรช บัวศรี ปราชญ์ ผู้ทรงศีล" จึงมีข้อมูลสมบูรณ์ตรงตามวัตถุประสงค์ของงานวิจัยนี้

¹มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ศาสตราจารย์ ดร. สำโรช บัวศรี ปราชญ์ ผู้ทรงศีล. (กรุงเทพฯ : มิตรสัมพันธ์กราฟิเคอาร์ท, 2531), คำปรารภ.

²มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. อ้างแล้ว, ถ้อยแถลง.

ตอนที่ 1 ประวัติศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี

ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี เกิดเมื่อวันที่ 16 กันยายน พ.ศ. 2459 ที่จังหวัดภูเก็ต เป็นบุตรของนายเจริญ บัวศรี ครอบครัวของท่านมีพี่น้อง 5 คน คือ สาโรช บัวศรี, สารี บัวศรี, สว่าง บัวศรี, จานง บัวศรี, และ จงดี บัวศรี ในวัยเด็กได้รับการดูแลเอาใจใส่อย่างดีจากครอบครัว ซึ่งท่านได้กล่าวว่า "คุณพ่อ คุณแม่ ห่วงแหม่มาก ไม่ค่อยให้ออกไปวิ่งเล่นเพราะกลัวจะเป็นอันตราย ส่วนใหญ่จะวิ่งเล่นกับเด็กๆ หรือ ญาติในบ้าน" และ "เนื่องจากเป็นลูกคนแรกและเป็นผู้ชายด้วย ฉะนั้นจึงได้รับการประคบประหงมมากมายทั้งแม่และยายอุ้มอยู่เรื่อย"³ การเล่นที่ท่านชอบมากที่สุดที่ท่านเป็นเด็ก คือ การเป่าลูกดอกจากไม้ซาง และอาหารที่ท่านชอบรับประทานมากที่สุดคือ หมูหวาน ซึ่งท่านกล่าวว่า "สมัยเป็นเด็กจะไปทำบุญเดือนสิบทุกปี และ วัดก็อยู่หน้าบ้าน ชอบซื้อไม้ซางมาเป่าลูกดอกทุกครั้งที่มีงานเดือนสิบ ลูกดอกเหล่านี้พวกชาวเล (ชาวทะเล) นำมาขายทุกปี สำหรับอาหารการกิน ชอบของไม่เผ็ดมาตั้งแต่เด็กๆ ที่ชอบมากที่สุดคือ หมูหวาน"⁴ และเมื่ออายุถึงวัยศึกษา ท่านได้รับการศึกษาชั้นต้นที่จังหวัดภูเก็ต

ตอนที่ 2 ประวัติการศึกษาของศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี

ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี ได้รับการศึกษาในระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษาที่จังหวัดภูเก็ต ซึ่งการเรียนในสมัยนั้นมีถึงมัธยมศึกษาปีที่ 8 ท่านสำเร็จการศึกษา

³ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี ปราชญ์ผู้ทรงศีล. (กรุงเทพฯ : มิตราสัมพันธ์กราฟิเคอาร์ท, 2531), หน้า 3.

⁴ เรื่องเดียวกัน หน้า 3.

ระดับมัธยมศึกษาปีที่ 6 เมื่อ พ.ศ. 2472 ในขณะที่ท่านมีอายุเพียง 13 ปีเท่านั้น การศึกษาของท่านในระดับประถมและมัธยมศึกษาชั้น ท่านใช้เวลาในการศึกษาน้อยมาก ซึ่งท่านได้ให้เหตุผลว่า "เพราะพ่อกวาดเหลือเกินเรื่องเรียนหนังสือ ได้ข้ามชั้นบ่อยๆ"⁵ การข้ามชั้นเรียนของท่านนั้นในระยะต่อมาท่านมีความคิดเห็นว่า

"เมื่อพิจารณาคุณตอนหลังแล้วเห็นว่า การข้ามชั้นเรียนนี้ไม่ค่อยดี เราอาจเรียนได้ก็จริงแต่เราไม่ได้เรียนหลายอย่างเพราะข้ามไป คิดว่าต่อไปจะบอกลูกหลานว่าอย่าข้ามชั้น เรียนเก่งอย่างไรก็อย่าข้ามเพราะไม่ครบหลักสูตร เราอาจจะเรียนได้แต่บางครั้งเราหาพบอะไรมาปรากฏว่าเรายังไม่ได้เรียน"⁶

เมื่อจบชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 แล้ว ท่านได้เดินทางไปศึกษาต่อที่ป็นัง ที่โรงเรียน The Anglo Chinese boys School (ปัจจุบันเปลี่ยนชื่อเป็น Methodist Boys School) เป็นเวลา 3 ปี การเรียนของท่านเป็นการเรียนระบบโบราณของอังกฤษ⁷ จนกระทั่งท่านเรียนจบ Form Seven จึงเดินทางกลับจังหวัดภูเก็ต

จากการที่ท่านได้ไปเรียนที่ป็นังทำให้ท่านเกิดความภาคภูมิใจในความเป็นคนไทย ท่านได้เล่าถึงเหตุการณ์ค่อนข้างขณะที่เรียนว่า

---

⁵มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี ปราชญ์
ผู้ทรงศีล. (กรุงเทพฯ : มิตรสัมพันธ์กราฟิกอาร์ต, 2531), หน้า 9

⁶เรื่องเดียวกัน หน้า 9

⁷เรื่องเดียวกัน หน้า 9

เป็นเหตุการณ์ในห้องเรียน วันหนึ่งครูที่สอนดูเหมือนว่าจะเป็นแขกมาลาเย แต่ก็สอนเป็นภาษาอังกฤษทั้งนั้น สอนวิชาอะไรจำไม่ได้ สิ่งไหนท่องกันมา ปรากฏว่านักเรียนคนหนึ่งท่องไม่ได้ เขาตอบหน้าหมดทั้งชั้น เป็นการศึกษแบบอะไรก็ไม่ทราบ เขาตอบมาเรื่อยๆจนจะถึงผมแล้ว ผมคิดในใจว่าเอ... แง่จริงก็เราท่องได้ ผมคิดในใจว่า ถ้าตอบผมคงไม่ยอมแน่ ก็ปรากฏว่าพอมายังผม เขาก็ถามว่า Are You that Siamese boy? ผมก็ตอบว่า Yes. เขาก็บอกว่า Wells. We will excuse you. เว้นผมคนเดียวแล้วตอบคนอื่นต่อไป ผมมานึกทีหลังว่า ทำไมหนอเขาจึงไม่ตอบเรา คิดว่าได้คำตอบก็คือ ข้อหนึ่ง เราเป็นคนไทยไม่ใช่เมืองขึ้น และผมเรียนดีมาก ผมเรียนได้ทีหนึ่งตลอดเวลา อีกประการหนึ่งเรามีกงสุลไทยอยู่เพิ่งมานึกออกทีหลัง จึงเริ่มรู้สึกรักชาติและภูมิใจในชาติอย่างยิ่งแต่นั้นมา⁸

หลังจากที่ท่านจบการศึกษาที่ปีนัง ท่านมาศึกษาต่อที่ โรงเรียนฝึกหัดครูประถมพระนครโดยทุนของจังหวัดภูเก็ตเป็นเวลา 2 ปี ท่านสำเร็จการศึกษาได้วุฒิ ป.ป. และที่นี้เองท่านได้พบกับแนวคิดที่สำคัญเกี่ยวกับพุทธศาสนา โดยท่านได้กล่าวว่า

ผมได้ไปพบกับความคิดที่สำคัญเหลือเกิน แต่ตอนนั้นยังไม่รู้ ภายหลังจึงรู้สึกว่าการเรียนฝึกหัดครูประถมพระนครได้ให้รากฐานแก่ผมดีที่สุดในชีวิต เขาบังคับสอนเพื่อสอนนักเรียนธรรมศึกษาตรี โดยพระเป็นผู้มาสอน ผมได้เรียนพุทธประวัติ นวโกฎาห เรืองความกระตือรือร้นแล้วสอบก็สอบได้ แต่จริงแล้วไม่รู้ศาสนาเลย จำได้บางคำ เช่นว่า นิพพาน อนิจจัง หานองนี้ แต่พอไปเรียนวิชาการศึกษาต่อมาอีกหลายปีในอเมริกา ถึงเวลานี้ช่วยเหลือเกิน⁹

ปีพ.ศ. 2478 ท่านได้เข้าศึกษาต่อที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ทางด้านอักษรศาสตร์ ท่านเป็นคนที่มุ่งมั่นต่อการเรียนมาก ท่านเล่าถึงขณะที่อยู่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยว่า "ไปจุฬาลงกรณ์ก็มุ่งถึงตีหนึ่งตีสอง โดยมากนิสัยซึ่งตอนนั้นได้เข้าอยู่หอใหม่นั้น มุกกันทั้งนั้น ตีหนึ่งตีสอง"¹⁰

⁸มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี ปรากฏผู้ทรงศีล. หน้า 10

⁹เรื่องเดียวกัน หน้า 12

¹⁰เรื่องเดียวกัน หน้า 11

นอกจากนี้งานทางด้านกิจกรรมในระหว่างที่อยู่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยนั้น ท่านเข้าร่วมกิจกรรมของทางมหาวิทยาลัยอย่างสม่ำเสมอ อาทิเช่น การกีฬา ท่านเล่น ฟุตบอลให้กับทีมของคณะอักษรศาสตร์ตลอดปี แต่กีฬาที่ท่านชอบมาก คือ เทนนิส ท่านมัก จะได้รับเลือกให้เป็นหัวหน้าในการจัดกิจกรรมต่างๆเสมอ การจัดกิจกรรมในขณะที่เรียน อยู่ที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยนั้น เป็นส่วนสำคัญที่ท่านกล่าวว่า "เป็นการฝึกหัด Leadership มาตั้งแต่แรกโดยไม่รู้ตัว กิจกรรมในมหาวิทยาลัยมีส่วนส่งเสริมการเป็นผู้นำ"¹¹ และท่าน ยังได้เข้าร่วมเป็นยุวชนทหาร ได้รับการปลูกฝังความรักชาติเพิ่มขึ้นอีก จากการเป็นยุวชน ทหารนี้เองในปี พ.ศ. 2482 ท่านได้เข้าร่วมเหตุการณ์ในสงครามอินโดจีนด้วย กิจกรรม ที่ท่านภูมิใจขณะศึกษาที่จุฬาฯ คือ ท่านเป็นผู้เริ่มต้นให้มหาวิทยาลัยต้องเพิ่มรางวัลการสอบ คะแนนดีให้คณะอักษรศาสตร์ โดยที่

ตอนนั้นคณะวิทยาศาสตร์กับอักษรศาสตร์เป็นคณะเดียวกัน ยังไม่ได้แยก ฉะนั้นทุกปี นักเรียนคณะวิทยาศาสตร์ได้รางวัลร่อยบาททุกปี เพราะวิทยาศาสตร์นั้นคำตอบ exact คำตอบใดตรงก็ถูกต้องได้เต็มอยู่เสมอ ส่วนอักษรศาสตร์จะต้องเขียน essay ให้ใครยคะแนนเต็มคงเป็นไปได้ยาก แคปรากฎว่าในปีนั้นผู้ใดที่หนึ่งของคณะฯ มีอักษรศาสตร์คนหนึ่งและวิทยาศาสตร์คนหนึ่งคะแนนเท่ากัน คือผมคนหนึ่งและก็ คร. พร่อม วิชารูปต่ออีกคนหนึ่ง เคียนนี้ถึงแก่กรรมแล้ว ใดที่หนึ่งทางวิทยาศาสตร์คะแนน เท่ากัน ฉะนั้นตั้งแต่ปีนั้นเป็นคนมามหาวิทยาลัยก็กำหนดขึ้นสองทุน รอยบาทสำหรับ อักษรศาสตร์กับรอยบาทสำหรับวิทยาศาสตร์ หัวโหรุ่นองอักษรศาสตร์ใครรับต่อมา ทุกปี ผมได้เริ่มเอาไว้นะ¹²

¹¹มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี ปราชญ์
ผู้ทรงศีล. หน้า 20.

¹²เรื่องเดียวกัน หน้า 13.

ท่านจบอักษรศาสตร์บัณฑิตในปี พ.ศ. 2481 และท่านได้เข้าเรียนวิชาครู ป.ม. อีก 1 ปี ที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย หลังจากนั้นได้เกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 ท่านจึงกลับไปสอนที่จังหวัดภูเก็ตจนกระทั่งสงครามสงบ

พ.ศ. 2490 ท่านได้สอบชิงทุนของอเมริกาไปศึกษาค้นคว้าที่ Ohio State University จนถึงปี พ.ศ. 2494 ได้วุฒิ M.A และ Ph.D ในระหว่างที่ท่านศึกษาอยู่ใน Ohio State University ท่านได้รับเชิญให้เป็นสมาชิกของสมาคมเกียรตินิยมการศึกษา (Phi Delta Kappa)¹ นับเป็นคนไทยคนแรกที่ได้รับเชิญ ท่านเคยอาศัยอยู่กับครอบครัวชาวอเมริกัน ชื่อ Richard Featherstone (Dick) ทำให้ท่านเข้าใจวิถีชีวิตของชาวอเมริกันเป็นอย่างดี

ตอนที่ 3 ตำแหน่งหน้าที่การงานและงานสำคัญ

หลังจากที่ท่านสำเร็จการศึกษาจากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยแล้ว ท่านได้ทำการสอนคณิตศาสตร์และภาษาอังกฤษที่โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา ระหว่างปี พ.ศ. 2483-2484 จากนั้นกรมวิสามัญศึกษาได้ส่งท่านไปเป็นอาจารย์ใหญ่ที่โรงเรียนภูเก็ตวิทยาลัย ซึ่งขณะนั้นเป็นช่วงสงครามโลก ท่านดำรงตำแหน่งอาจารย์ใหญ่ที่ภูเก็ตถึง 6 ปี จนกระทั่งสงครามเลิกท่านจึงกลับมารับตำแหน่งผู้ช่วยอาจารย์ใหญ่โรงเรียนฝึกหัดครูพระนคร ในปี พ.ศ. 2490

พ.ศ. 2494 ท่านเข้ารับตำแหน่งอาจารย์สอนที่โรงเรียนฝึกหัดครูชั้นสูง ประสานมิตร ทำการสอนวิชา ปรัชญาการศึกษา จิตวิทยา Gestalt วิธีสอนที่เรียกว่า วิธีการทางปัญญา¹³

---

¹³ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี ปราชญ์ผู้ทรงศีล. หน้า 60.

ต่อมา ปี พ.ศ. 2495¹⁴ ท่านได้เริ่มงาน อันสำคัญยิ่งต่อประวัติศาสตร์วงการครู คือ ท่านเป็นผู้ริเริ่มยกฐานะครู โดยการนำปริญญามาสู่วงการครู และ เริ่มจัดตั้งวิทยาลัย วิชาการศึกษา ซึ่งท่านได้เล่าว่า

“ตอนนั้นผมกำลังสอนอยู่ที่ประสานมิตรในปีแรก ก็พอดีท่านปลัดกระทรวงศึกษาธิการ คือ ฯพณฯ อาจารย์ ม.ล. ปิ่น มาลากุล ท่านเรียกประชุมพวกลูกศิษย์ลูกหาประมาณ สี่ห้าคน ประชุมกันที่โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษาที่ตึกที่เรียกว่า ตึกสอง (ตึกเรือบิน) ผมยังจำได้คือท่านอยากขยายการศึกษา ขยายประถมศึกษา มัธยมศึกษา แต่ไม่มีครูสอน ครูมีอยู่น้อย ไม่มีครูนิยมน้อยในอาชีพครู ผมก็เลยได้โอกาส ผมก็เสนอทันที เสนอว่า ขอให้ท่านอาจารย์ได้จัดการยกระดับการฝึกหัดครูให้เหมือนต่างประเทศ คือ ให้สอนถึง ระดับปริญญาตรี ปริญญาโท ปริญญาเอก แล้วจะได้ฝึกคนเฉพาะทางไปเลย คนที่จะ กลับไปสอนประถมศึกษาก็เรียนประถมศึกษาจนถึงระดับปริญญาตรี โท เอก คนที่จะไป สอนมัธยมศึกษา ก็เรียนสาขามัธยมศึกษาในระดับปริญญาตรี โท เอก และโดยเฉพาะ ศึกษาธิการอำเภอซึ่งสมัยนั้นคนไม่ค่อยให้ความสำคัญเพราะบางคนมาจากเสมียน แต่ ศึกษาธิการในต่างประเทศถือว่าสำคัญเหลือเกิน จะต้องยกขึ้นให้ถึงขั้นปริญญาตรี โท เอก ด้วย ท่านก็เอาทันที¹⁵

และในปี พ.ศ. 2496 จึงเริ่มเปิดการศึกษาระดับปริญญาตรีก่อนที่จะได้รับ พระราชบัญญัติวิชาการศึกษา ดังนั้นในปีนั้นเองท่านต้องใช้ความเพียรพยายามอย่างมากที่จะได้ พระราชบัญญัตินี้มา เริ่มตั้งแต่ท่านต้องร่วมในการร่างพระราชบัญญัติ และ เป็นตัวแทนไปชี้แจง ต่อที่ประชุมพรรคเสรีมนังคศิลาซึ่งเป็นรัฐบาล ท่านได้เล่าว่า

¹⁴ สมาคมการศึกษาแห่งประเทศไทย. สาโรช บัวศรี กับศึกษาคาสตร์ตาม แนวพุทธศาสตร์. (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เจริญผล, 2529), หน้า 20.

¹⁵ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี ปราชญ์ผู้ทรงศีล. (กรุงเทพฯ : มิตรสัมพันธ์กราฟิเคอาร์ท, 2531), หน้า 61.

ตอนนั้นในหมู่ประชาชนความคิดที่ว่าจะให้ครูเรียนถึงปริญญายังไม่มี ดังนั้นการเสนอให้ครูมีการศึกษาระดับปริญญาเป็นของที่แปลกมาก อีกประการหนึ่งนั้นจะให้สถาบันการศึกษาในระดับวิทยาลัยประสาทปริญญาซึ่งไม่เข้าใจใหญ่ ฉะนั้นพอถูกหมายไปถึงพรรคมนังคศิลาแล้ว ผมก็ต้องไปชี้แจงหนักหน่วงมาก เพราะท่านผู้แทนราษฎรสมัยนั้นเขาไม่เข้าใจเลย เป็นวิทยาลัยอะไรใหญ่ปริญญา เป็นครู เป็นศึกษานิเทศก์ จะเอาปริญญาเขี้ยวหรือ ผมก็ต้องชี้แจงมากมายว่า จะต้องขยายการศึกษา ผู้คนต้องไม่หนีไปจากอาชีพครู หรืออาชีพบริหาร การศึกษานี้จะสำคัญมากต้องดึงเขามาและทั่วโลกเขาก็ทำกันแล้ว ซึ่งอันนั้นก็พอฟังได้ แต่มาถึงประเด็นที่ว่า วิทยาลัยจะประสาทปริญญาได้นั้นไม่เคยเห็น มีแต่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยกับมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์เท่านั้น เป็นแต่วิทยาลัยจะมาประสาทปริญญาไม่เคยเห็น เป็นไปไม่ได้ ผมก็ออกไปชี้แจงอีก ชี้แจงให้เห็นว่าการศึกษาชั้นสูงนั้นทำได้ทั้งที่เป็น University และ College ในประเทศอเมริกาทำกันมากมาย ในอังกฤษก็ทำ เพราะว่าจะอยู่เฉยๆจะตั้งมหาวิทยาลัยขึ้นนั้นสิ้นเปลืองเงินทองมหาศาล เราเป็นประเทศยากจนอาจจะไม่ได้ตั้งเลย ถ้าอยู่เฉยๆการศึกษาก็ไม่อาจจะก้าวไปได้เลย แต่ถ้าเป็นวิทยาลัยก่อนแล้วภายหลังเจริญงอกงามดีแล้วยกฐานะเป็นมหาวิทยาลัยก็ยอมทำได้ แต่เขาไม่ฟังเสียง เป็นวิทยาลัยจะมาประสาทปริญญาได้อย่างไร ตอนนั้นผมก็หนักใจมาก แต่ก็กัดฟันชี้แจงต่อไปแล้วก็เป็นการบังเอิญมีท่านรัฐมนตรีท่านหนึ่งซึ่งอยู่ในที่ประชุมนั้น และผมก็ทราบว่าคุณของท่านเรียนอยู่ที่วิทยาลัยแห่งหนึ่งในรัฐ California กำลังทำปริญญาเอกด้วย ผมจึงบอกว่า ลูกของท่านรัฐมนตรีคนนั้นก็เรียนอยู่ที่ College ที่ California และกำลังทำปริญญาเอกด้วย ทำไมจึงทำได้ละ เขาจึงคอยเงี่ยเสียงลง ท่านประธานในที่ประชุม คือ พลเอกมังกร พรหมโยธี (วันนั้นจอมพล ป.พิบูลสงครามไม่มา) และท่านเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการด้วย ท่านเป็นเจ้าของเรื่องเอง ท่านจึงสั่งการให้โหวต เป็นอันว่าพระราชบัญญัติวิทยาลัยวิชาการศึกษาผ่านที่ประชุมพรรคไปได้¹⁶

ในที่สุดพระราชบัญญัติวิทยาลัยวิชาการศึกษาได้ประกาศใช้ (พ.ศ. 2497) ทันการปราสาทปริญญาแก่นิสิตรุ่นแรก การตั้งวิทยาลัยวิชาการศึกษาได้รับการสนับสนุนช่วยเหลือจาก ฯพณฯ ม.ล. ปิ่น มาลากุล ปลัดกระทรวงศึกษาธิการ และ พลเอกหลวงพรหมโยธี รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ

¹⁶ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ศาสตราจารย์ ดร. สำโรช บัวศรี ปรากฏผู้ทรงศีล. หน้า 62.

ปรัชญาในการทำงานของศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี นั้นท่านกล่าวว่า

ในใจของเรามีสองข้อครับ สำหรับนิสิตก็มีสองข้อ ผมเชื่ออยู่เสมอว่า หนึ่ง มิใช่ว่า การศึกษาประเภทใดๆก็จะได้ เราต้องการศึกษาบางอย่างเท่านั้น ข้อสอง การศึกษาบางอย่างนั้นก็คือ การศึกษาที่ช่วยให้ผู้เรียน หรือ ประชาชนเคลื่อนไปสู่ ภาวะประชาธิปไตย และดังนั้นทุกคนจะต้องมีโอกาสในการศึกษา ประสบความสำเร็จในการศึกษา และ ได้ประโยชน์จากการศึกษา¹⁷

สำหรับปรัชญาที่ให้แก่นิสิตเพื่อเป็นคติ หรือ อุดมการณ์ ท่านกล่าวว่า "นิสิตทุกคนต้องเป็นประจักษ์นิกปราชญ์ผู้หนึ่ง และ นิสิตทุกคนจะต้องเป็นประจักษ์ผู้ทรงศีลคนหนึ่ง"¹⁸ ท่านให้ความหมายว่า "ทางวิชาการเราก็คงต้องเก่ง ทางความประพฤติเราก็คงต้องดี"¹⁹

เมื่อท่านตั้งวิทยาลัยวิชาการศึกษาแล้ว ท่านยังเป็นผู้คิดตรา และ สัประจำ วิทยาลัยวิชาการศึกษา ตราของวิทยาลัยนั้นท่านใช้สัญลักษณ์ทางคณิตศาสตร์เป็น เส้นกราฟที่ไม่สิ้นสุด ท่านได้อธิบายความหมายว่า "การศึกษาคือการงอกงาม งอกงามไปเรื่อยๆ ไม่มีวันรู้จักจบสิ้น แต่ถ้าเป็นการกระทำก็แปลว่า การที่เราจัดประสบการณ์ให้แก่ผู้เรียน เพื่อว่าผู้เรียนจะได้งอกงามขึ้นอย่างไม่มีที่สิ้นสุดเหมือนกัน"²⁰ และที่เกี่ยวกับสีของทาง วิทยาลัยวิชาการศึกษาท่านใช้สีเทาแดง ซึ่งท่านอธิบายว่า

นิสิตจะต้องมีความกล้าหาญและกล้าที่จะฉลาดเฉลียว กล้าหาญแต่ไม่ฉลาดเฉลียวก็ ทั่วไปไม่ได้ ต้องทั้งฉลาดเฉลียวและกล้าหาญ ผมจึงเอาสีเลือดเป็นตัวแทนของความ กล้าหาญ คือ สีแดง ที่มีความฉลาดเฉลียวก็ต้องใช้สีส้มอง คือ สีเทา จึงเอาสีเทาแดงเป็นสีทางราชการของวิทยาลัย²¹

¹⁷ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี ปราชญ์ผู้ทรงศีล. หน้า 64.

¹⁸ เรื่องเดียวกัน หน้า 64.

¹⁹ เรื่องเดียวกัน หน้า 64.

²⁰ เรื่องเดียวกัน หน้า 64.

²¹ เรื่องเดียวกัน หน้า 65.

พุทธศักราช 2512 ท่านย้ายไปดำรงตำแหน่งรองปลัดกระทรวงศึกษาธิการ
จนกระทั่ง 2 ตุลาคม 2513 ท่านจึงย้ายมาดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมการฝึกหัดครู

ขณะที่ท่านดำรงตำแหน่งรองปลัดกระทรวงศึกษาธิการท่านได้สร้างผลงานที่สำคัญ
คือ ท่านริเริ่มนำพุทธปรัชญามาร้อยกรองเป็นปรัชญาการศึกษาไทย

เช่นเดียวกันเมื่อท่านดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมการฝึกหัดครู ท่านก็ได้สร้างผลงาน
ที่สำคัญมาก คือ การริเริ่มการศึกษาระดับปริญญาตรีในวิทยาลัยครู และ การเผยแพร่ทาง
วิชาการเพื่อสร้างมาตรฐานพื้นฐานบางประการสำหรับสร้างครูที่ดี

ท่านดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมการฝึกหัดครูอยู่ 4 ปี จึงย้ายมาดำรงตำแหน่งรอง
ปลัดกระทรวงศึกษาธิการครั้งที่ 2 จนกระทั่งเกษียณจากราชการเมื่อ 1 ตุลาคม 2519²²

ตำแหน่งหน้าที่การงานของศาสตราจารย์ ดร. สำโรช บัวศรี สรุปได้ดังนี้ คือ

พ.ศ. 2483-2484 อาจารย์โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา

พ.ศ. 2484-2490 อาจารย์ใหญ่โรงเรียนกุ๊กกั้ววิทยาลัย

พ.ศ. 2494-2495 อาจารย์สอนโรงเรียนฝึกหัดครูชั้นสูงประสานมิตร

พ.ศ. 2496 (1 เม.ย. 2496 - 30 ก.ย. 2496) ผู้อำนวยการโรงเรียน

ฝึกหัดครูชั้นสูงประสานมิตร

พ.ศ. 2496-2499 ผู้อำนวยการวิทยาลัยวิชาการศึกษาประสานมิตร

พ.ศ. 2499-2512 อธิการบดีวิทยาลัยวิชาการศึกษาประสานมิตร

พ.ศ. 2512-2513 รองปลัดกระทรวงศึกษาธิการ

พ.ศ. 2513-2517 อธิบดีกรมการฝึกหัดครู

พ.ศ. 2517-2519 รองปลัดกระทรวงศึกษาธิการ

²² สหประชากรมการศึกษานานาชาติไทย. สำโรช บัวศรี กับศึกษาศาสตร์ตามแนว
พุทธศาสตร์. (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์และทำปกเจริญผล, 2529), หน้า 20.

นอกจากหน้าที่การงานประจำแล้ว ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี ยังดำรงตำแหน่งกรรมการต่างๆ คือ²³

1. กรรมการปรับปรุงหลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการ
2. กรรมการสภาการศึกษาแห่งชาติ
3. กรรมการอำนวยการคุรุสภา
4. กรรมการองค์การค้ำคุรุสภา
5. กรรมการแห่งชาติว่าด้วยการศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรม
6. ประธานกรรมการฝ่ายการศึกษาของกรรมการการศึกษาแห่งชาติ
7. ประธานกรรมการฝ่ายวัฒนธรรมของกรรมการการศึกษาแห่งชาติ
8. ประธานกรรมการโรงเรียนราษฎร์แห่งคุรุสภา
9. อนุกรรมการ ก.พ. วิสามัญ เรื่องหลักสูตร
10. ประธานกรรมการวิทยาลัยเอกชน (2512-2516)
11. อนุกรรมการ ก.พ. วิสามัญ เรื่องนักเรียนต่างประเทศ
12. อนุกรรมการ ก.พ. วิสามัญ พิจารณาคุณวุฒิ
13. กรรมการ Governing Board ของศูนย์ Regional English Language center (RELC) ณ สิงคโปร์ ซึ่งเป็นโครงการของ SEAMEO
14. สมาชิกสมัชชาแห่งชาติ (2516)
15. สมาชิกสภานิติบัญญัติแห่งชาติ (23 ธ.ค.2516 - 24 ม.ค.2518)

---

²³มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี ปราชญ์ผู้ทรงศีล. (กรุงเทพฯ : มิตรสัมพันธ์กราฟิคอาร์ต, 2531), หน้า 155.

16. ประธานกรรมการประสานงานระดับชาติ สำหรับศูนย์ Regional English language Center ในประเทศไทย

17. รองประธานคณะกรรมการจัดทำแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2520

การเดินทางไปประชุมหรือดูงานในต่างประเทศ²⁴

2491 ประชุม UNESCO SEMINAR ที่เมือง Garden city New York
ในฐานะผู้สังเกตการณ์จากประเทศไทย

2494 ศึกษาดูงานในประเทศอังกฤษ และ ดูงานเกี่ยวกับ UNESCO ที่สำนักงานใหญ่ในกรุงปารีส

2498 ศึกษาดูงานในสหรัฐอเมริกา อังกฤษ ฝรั่งเศส เยอรมัน และ สเปน

2502 ศึกษาดูงานระดับมหาวิทยาลัย ยองกง ญี่ปุ่น ไต้หวัน ฟิลิปปินส์ และ สิงคโปร์

2503 ไปอบรมวิชา การบริหารมหาวิทยาลัย (University Administration) ณ มหาวิทยาลัยมิชิแกน สหรัฐอเมริกา

2505 คณะผู้แทนไทยไปประชุมใหญ่ของ UNESCO ครั้งที่ 2 ณ กรุงปารีส แล้วศึกษาดูงานที่กรุง Bonn, Hamburg และ West Berlin

2506 ศึกษาดูงานของมาเลเซีย สิงคโปร์ ออสเตรเลีย นิวซีแลนด์ และ ไต้หวัน ในฐานะนักศึกษาวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร รุ่นที่ 5

2507 คณะผู้แทนไทยไปประชุมใหญ่สามัญของ UNESCO ครั้งที่ 13 ณ กรุงปารีส แล้วศึกษาดูงานที่กรุง London, Bristol และ Athens แล้วร่วมประชุม Seminar On Adult Education ที่เยอรมนี

2509 หัวหน้าคณะผู้แทนไทยไปประชุม International Conference On Education ณ กรุง Geneva ประเทศ Switzerland แล้วศึกษาดูงานที่ฝรั่งเศส อังกฤษ

²⁴มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี ปราชญ์
ผู้ทรงศีล. หน้า 156.

- 2511 เป็น Senior Specialist ในวิชาปรัชญาการศึกษาประจำ East-West Center มหาวิทยาลัย Hawai
แล้วไปทำงานที่กรุง New York ที่มหาวิทยาลัย Indiana และที่ประเทศญี่ปุ่น
- 2513 ผู้แทนไทยแต่ผู้เดียวไปประชุม ASPAC Education Seminar On Preparation of teaching Materials on ASPAC
ณ Chenchi University Taipei Taiwan (16-22 มี.ค. 2513)
- 2513 หัวหน้าคณะผู้แทนไทยไปประชุมเรื่อง "นโยบายทางวัฒนธรรม ณ กรุง Venice ประเทศอิตาลี (24 ส.ค. - 2 ก.ย. 2513) เป็นการประชุมนโยบายวัฒนธรรมเป็นครั้งแรกในโลก ได้นำเอาความหมายของคำว่า วัฒนธรรม มาเผยแพร่เป็นครั้งแรกในประเทศไทย
- 2514 ผู้แทนไทยไปประชุม International Conference on Education
ณ Palais Wilson กรุง Geneva เรื่อง Social Background of Children and their Chance of Success in School
(15 - 23 ก.ย. 2514)
- 2515 ไปดูการศึกษาของญี่ปุ่นตามคำเชิญของรัฐมนตรีศึกษาธิการของญี่ปุ่น
(Mr. Inaba) (27 ก.ย. - 17 ต.ค. 2515)
- 2518 คณะผู้แทนไทยไปประชุม SEAMEO Conference ณ กรุง Baculo ประเทศฟิลิปปินส์ (17-25 มี.ค. 2518)
- 2518 ผู้แทนไทยไปประชุม International Conference on Education
ณ Palais des Nations กรุง Geneva (27 ส.ค. - 4 ก.ย. 2518) แล้วไปดูงานการศึกษา และ วัฒนธรรมที่ประเทศอังกฤษ โดยเป็นแขกของ British Council ระหว่าง 8 - 16 ก.ย. 2518
- 2518 หัวหน้าคณะผู้แทนไทยไปประชุม 6 th Regional Conference on National Commission for UNESCO
กรุง New Delhi ประเทศอินเดีย (10 - 15 พ.ย. 2518)

2519 รองหัวหน้าคณะผู้แทนไทย (ประธานฝ่ายวัฒนธรรม) ไปประชุม UNESCO General Conference ครั้งที่ 19 ที่กรุง Nairobi ประเทศ Kenya (26 ต.ค. - 30 พ.ย. 2519) ในครั้งนี้สามารถทำให้ UNESCO ถือว่าโบราณสถานจังหวัดสุโขทัยเป็นโบราณสถานสำคัญของโลกแห่งหนึ่ง และ จะมาช่วยทำนุบำรุงและเผยแพร่โบราณสถานแห่งนี้ให้ทราบกันทั่วโลก

เมื่อท่านเกษียณราชการแล้วท่านยังปฏิบัติหน้าที่ด้านต่างๆ ได้แก่

- ได้รับแต่งตั้งให้เป็นรองหัวหน้าคณะผู้แทนไทย และเป็นหัวหน้าฝ่ายวัฒนธรรม ไปประชุม
  - เป็นที่ปรึกษาของกรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ (12 เม.ย. 2520 ถึง 5 พ.ย. 2523)
  - เป็นที่ปรึกษาของสำนักงาน ก.พ. ในเรื่องจริยธรรม (6 พ.ค. - 5 พ.ย. 2523)
  - เป็นกรรมการทบวงมหาวิทยาลัย พ.ศ. 2523 และ 2524
  - เป็นกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิสภามหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
  - เป็นอนุกรรมการพิจารณาบัญญัติศัพท์อุดมศึกษา ทบวงมหาวิทยาลัย
  - เป็น อ.ก.ม. หลัก (เกี่ยวกับวิชาศึกษาศาสตร์) ทบวงมหาวิทยาลัย
  - เป็นกรรมการอำนวยการพัฒนาหลักสูตร กระทรวงศึกษาธิการ
  - เป็นที่ปรึกษาของคณะกรรมการประสานงานระดับชาติเกี่ยวกับ REIC
- ณ สิงคโปร์
  - เป็นประธานคณะกรรมการจัดทำหนังสือแปล กระทรวงศึกษาธิการ
  - เป็นประธานอนุกรรมการจัดทำรายการสอนพูดภาษาไทยทางวิทยุแก่ชาวไทยมุสลิมภาคใต้ กระทรวงศึกษาธิการ
  - เป็นประธานอนุกรรมการฝ่ายวิจัยและพัฒนาวัฒนธรรมแห่งคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ

- เป็นอนุกรรมการพิจารณาแผนงาน โครงการเกี่ยวกับการพัฒนาการศึกษา ระดับอุดมศึกษาระยะที่ 5
- เป็นภาคีสมาชิก ราชบัณฑิตยสถาน ในวิชาศึกษาศาสตร์ ตั้งแต่ พ.ศ. 2523 (เป็นคนแรกของประเทศไทยในวิชานี้)
- เป็น อ.ก.พ.วิสามัญ เกี่ยวกับการฝึกอบรมข้าราชการ
- เป็นประธานอนุกรรมการ "โครงการเตรียมร่างแผนวัฒนธรรมแห่งชาติ" สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ
- เป็นประธานอนุกรรมการดำเนินการศึกษาและกำหนดหลักวิชาศึกษาศาสตร์ ตามแนวพุทธศาสตร์ (พ.ศ. 2524) สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ
- สอนรายวิชา ชื่อ "จริยธรรมวิชาชีพ" ในระดับปริญญาโท ณ มหาวิทยาลัย ศรีนครินทรวิโรฒ (ประสานมิตร) พ.ศ. 2523 และ 2524
- เป็นวิทยากรวิชา "พื้นฐานการศึกษาทางศาสนาและจริยธรรม" ในระดับ ปริญญาโท ณ คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- เขียนบทความสำคัญทางวิชาการเรื่อง "ปรัชญาการศึกษาตามแนวพุทธศาสตร์ พ.ศ. 2524" ให้แก่ราชบัณฑิตยสถาน เพื่อพิมพ์ลงในหนังสือของราชบัณฑิตยสถาน เป็นกรณี พิเศษในโอกาสสมโภชน์กรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี
- ประธานกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ ประธานกรรมการฝ่ายวิชาการ และ ประธาน คณะกรรมการค้ำฟ้าสาขาวิชาปรัชญาการศึกษา โครงการสารานุกรมศึกษาศาสตร์ คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ตอนที่ 4 ผลงานของศาสตราจารย์ ดร. สำเริง บัวศรี

ประเภทหนังสือ

1. โครงการพัฒนาการศึกษา	พ.ศ. 2504
2. พุทธศาสนากับการศึกษาแผนใหม่	พ.ศ. 2510
3. พระพุทธศาสนากับการศึกษาในประเทศไทย	พ.ศ. 2513

4. A Philosophy of Education for Thailand : The Confluence of Buddhism and Democracy. พ.ศ. 2513
5. ความคิดบางประการทางการศึกษา พ.ศ. 2514
6. ปรัชญาการศึกษาในประเทศไทย จุดยืนและทิศทางการศึกษาไทย พ.ศ. 2518
7. ส่งเสริมเอกลักษณ์ของชาติไทย พ.ศ. 2521
8. จริยธรรมศึกษา พ.ศ. 2525
9. สาโรช บัวศรี กับศึกษาศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์ พ.ศ. 2529

ประเภทบทความ

1. รู้ได้อย่างไรว่าโรงเรียนควรจะสอนอะไร พ.ศ. 2497
2. หลักการศึกษา พ.ศ. 2497
3. โหมมรม พ.ศ. 2499
4. แผนการศึกษา 6-3-3 พ.ศ. 2503
5. วิธีสอนตามขั้นทั้งสี่ของอริยสัจ พ.ศ. 2507
6. ข้อคิดเกี่ยวกับปรัชญาการศึกษาไทย พ.ศ. 2513
7. คตินิยมและแนวทางการศึกษาของไทยในอนาคต พ.ศ. 2514
8. จริยศึกษา พ.ศ. 2514
9. ปรัชญาการศึกษาและแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2518
10. แนวคิดในการจัดการศึกษาเพื่อประกอบอาชีพ พ.ศ. 2521
11. ปรัชญาการศึกษาตามแนวพุทธศาสตร์ พ.ศ. 2525
12. หลักสูตร วิจัย และ CBE พ.ศ. 2525

ประเภทการบรรยาย คำปราศรัย อภิปราย สัมนา สัมภาษณ์

1. ความหมายของคำว่า การศึกษา	พ.ศ. 2505
2. ความต้องการด้านการศึกษา	พ.ศ. 2514
3. คำปราศรัยของนายสาโรช บัวศรี	พ.ศ. 2514
4. สัมภาษณ์ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี	พ.ศ. 2522
5. คำปราศรัยของศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี	พ.ศ. 2524
6. ปรัชญาการศึกษาไทยในรอบ 200 ปี	พ.ศ. 2525
7. การศึกษาค้นคว้าทางปรัชญาการศึกษา	พ.ศ. 2528
8. แนวคิดเรื่องปรัชญาการศึกษาไทยทางพุทธศาสนา ฝ่ายเถรวาท	พ.ศ. 2528
9. ศึกษาศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์ : แนวโน้มใหม่ ของการศึกษาไทย	พ.ศ. 2528